

Wij zijn te klein
Om boven alles uit te stijgen
Al hebben wij ook soms
Het licht gezien
De zon gaat altijd onder
In ons denken
Wij zijn niet
Van ons ongelijk gediend

Stef Bos

Inhoud

VOORAF	9
1 Een wereld van zwart en wit	11
2 De huidige samenleving doet me steeds meer denken aan mijn kerk van vroeger	17
3 Waar komt dit nieuwe dogmatisme vandaan?	33
4 Liever lui dan lenig	51
5 Filosofie als aanmoediging om in beweging te blijven	75
6 Train je lenigheid	97
INTERMEZZO: Pleidooi tegen perspectivistische lenigheid	131
7 Mag ik dan nooit meer iets vinden?	137
8 De kracht van onwetendheid	149
TOT SLOT: Lijst van lenigheidsoefeningen	161
DANKWOORD	168
BRONNEN	170

Vooraf

1 *Volgorde*

Dit boek is op twee manieren te lezen. Je kunt beginnen met hoofdstuk 1 t/m 4, waarin ik inga op hoezeer we verslaafd zijn aan ons eigen gelijk, en vervolgens hoofdstuk 5 t/m 8 lezen, waarin ik je meeneem in manieren om je lenigheid te trainen. Je eindigt dan bij een opsomming van alle concrete oefeningen die in het boek voorbij zijn gekomen. Mocht je nou geen zin hebben om te beginnen met ‘de zon die ondergaat in ons denken’, voel je vrij om te starten bij het licht van het tweede deel. Daarna kun je in het eerste deel lezen waarom we deze oefeningen zo hard nodig hebben. Het zijn twee verschillende perspectieven. Wees lenig en bepaal zelf welke volgorde jou het meest aanspreekt!

2 *Feedback*

Gedurende het boek zal ik meerdere malen oproepen tot bescheidenheid op het gebied van onze eigen kennis: we weten meer niet dan we wel weten. ‘We zijn te klein om boven alles uit te stijgen.’ Dit geldt uiteraard ook voor mij als schrijver. Mocht je onzorgvuldigheden

tegenkomen of het idee hebben dat ik een te eenzijdige visie weergeef, voel je vrij om me een bericht te sturen. Via mijn website www.lammertkamphuis.nl vind je meerdere manieren om met me in contact te komen. Zo geef je me de mogelijkheid om in een volgende druk eventuele verbeteringen door te voeren. Ik word graag uitgedaagd om mijn eigen gelijk los te laten.

We stellen echter voorop dat we van geen van de dingen die we gaan zeggen met zekerheid beweren dat het exact zo is als we zeggen.

Sextus Empiricus

1 Een wereld van zwart en wit

Ik kom uit een wereld van zwart en wit, van nul tinten grijs. In mijn jeugd knikte ik instemmend mee bij de woorden van Jezus: ‘Wie niet voor mij is, is tegen mij.’ Er was geen middenweg. In een veelgeciteerde tekst veroordeelt Jezus een groep christenen omdat ze lauw zijn – waren ze maar heet of koud. Maar hij zal ze uitspugen, vanwege hun lauwheid. Het laatste wat wij wilden, zo’n 120.000 gelovigen in Nederland, was uitgespuugd worden. Wij waren immers uitverkoren om in een verbond met God te leven. Hoewel wij in deze wereld waren, waren wij namelijk niet *ván* deze wereld. Wij waren vreemdelingen hier op aarde en deze uitzonderingspositie werd gecultiveerd en gevierd.

De waarschuwing van Jezus om geen ongelijk span te vormen met ongelovigen werd ter harte genomen: ‘Gaaf weg uit hun midden en scheidt u af.’ Deze scheiding

was niet halfbakken vormgegeven. Onze kerk had eigen basisscholen, middelbare scholen, een mbo-school, hogeschool en universiteit. Deze zuil bleef tot eind twintigste eeuw fier overeind staan in een land waar de ontzuiling al decennialang gaande was. Wij hadden een eigen krant en zelfs een politieke partij in de Eerste en Tweede Kamer. Alle voorwaarden waren gecreëerd om nooit bevriend te hoeven raken met iemand van buiten het verbondsvolk. Zo konden wij voorkomen lauw te worden, of grijs, of ergens tussen goed en slecht in. Het was kraakhelder wie het licht waren en wie de duisternis. Die indeling was ondubbelzinnig, en wij zaten godzijdank aan de goede kant.

De wereld buiten onze zorgvuldig opgebouwde minisamenleving werd bevolkt door heidenen die geen goede daden konden verrichten. In onze geloofsbelijdenis leerden wij dat het alleen vanuit geloof mogelijk was het goede te doen. De dominee vertelde ons verder dat christenen uit andere kerken allemaal fout zaten met hun geloof. Wij waren de enige ware kerk. Als reactie daarop deed een mop de ronde in de rest van christelijk Nederland over Petrus die mensen na hun dood verwelkomt in de hemel. Tijdens zijn rondleiding maant hij hen plotseling tot stilte. Nadat ze langs een dichte deur met een stiltebord daarop zijn gelopen wordt de vraag

gesteld waarom ze daar niet mochten praten. Petrus legt uit: 'Daar zitten de gereformeerd-vrijgemaakten. Zij denken dat ze hier alleen zijn.'

Onze geloofsbelijdenis bestond uit honderdnegen-entwintig vragen en antwoorden, verdeeld over tweeënvijftig zondagen. Zo kon de dominee elke zondagmiddag een aantal antwoorden uitleggen. Doordeweeks moesten wij naar de kerk komen. We hadden de antwoorden braaf uit ons hoofd geleerd en op woensdagavond werden deze overhoord door de dominee. De vragen stelde hij: 'Waaruit kent u uw ellende?', 'Wat moet een christen geloven?', 'Wat is uw enige troost in leven en sterven?' Wij moesten de antwoorden opdreunen. Het was zeker niet de bedoeling dat deze antwoorden bevraagd werden. Ze waren immers afgeleid uit het onfeilbare Woord van God. Hoe zou je daar als mens aan durven twijfelen? Het moet toch niet gekker worden!

Aan het begin van de kerkdienst werd soms met droefheid meegedeeld dat iemand zich onttrokken had aan 'opzicht en tucht van de kerk'. Dan liep die onbetwistbare grens tussen goed en kwaad opeens door families heen. Ik hoorde ooit een moeder wier kind uit de kerk gestapt was zeggen dat het vreselijk was om te beseffen dat haar zoon nu haar tegenstander was geworden.

Echter, ze ervaarde het als een troost dat hiermee de woorden van Jezus bewaarheid werden: ‘Denken jullie dat ik gekomen ben om vrede te brengen op aarde? Nee, ik breng helemaal geen vrede. Door mij worden mensen juist vijanden van elkaar.’

Op mijn achttiende besloot ik de opleiding tot dominee te volgen. Geregeld was me verteld dat ik geschikt zou zijn om jongeren te behouden voor de kerk en daarmee te behoeden voor eeuwigdurende kwellingen in de hel. Na een aantal jaren theologiestudie besloot ik om daarnaast filosofie te gaan studeren. Wellicht zou het me helpen om de ongelovigen beter te begrijpen, zodat ik ook hen kon overtuigen van De Waarheid. Mijn eerste college filosofie duurde drie uur. Daarna sloot de docent af, maar hij was kennelijk vergeten antwoorden te geven op de vragen die we hadden besproken. Toen ik de collegezaal uit liep vroeg ik hem of hij volgende week met de antwoorden zou komen. Hij moest me teleurstellen, zei hij. ‘Hier zijn we meer van het stellen van vragen, dan van het geven van antwoorden.’ Terug in de trein van Utrecht naar Kampen ontstond voor mij het eerste scheurtje in mijn zorgvuldig dichtgetimmerde wereldbeeld. Er scheen wat licht naar binnen in de coupé.

Zeven jaar later brak ik met pijn en moeite uit de dogmatische zwart-witwereld van mijn jeugd (in mijn kindertijd was ‘dogmatisch’ een van de mooiste complimenten die je kon krijgen – mijn vader was zelfs hoogleraar Dogmatiek). De prijs was hoog. Ik verloor mijn baan, heel wat vriendschappen en werd in de ogen van velen het zwarte schaap van de familie. Maar desondanks voelde ik me opgewonden en vrij. Ik hoopte een wereld binnen te dansen vol kleuren en vele tinten grijs. Begrippen als tolerantie, vrijheid, twijfel, dialoog en voortschrijdend inzicht klonken mij als muziek in de oren. Maar nee, tot mijn schrik vind ik mezelf de laatste jaren terug in een samenleving die steeds meer gaat lijken op de kerk waarin ik opgroeide. We raken opgesloten in nieuwe zwart-witkamers.

Het hele probleem van de wereld is dat idioten en fanatici zo zeker zijn van zichzelf, en wijze mensen zo vol van twijfel.

Bertrand Russell

2 De huidige samenleving doet me steeds meer denken aan mijn kerk van vroeger

We leven in een tijd waarin er steeds minder begrip voor andersdenkenden is. Tijdens de coronapandemie hoorde ik van families die verscheurd raakten door verschillen in opvattingen. De onenigheid liep soms zo hoog op dat kinderen en ouders elkaar niet meer spraken. Als ik deze verhalen hoorde, ervaarde ik *déjà vu*'s uit mijn jeugd. De samenleving raakt verdeeld in kampen ('Kampen' was overigens de veelzeggende plaatsnaam van de stad waar de Theologische Universiteit van mijn kerk stond – *nomen est omen*). Of je zit aan de goede kant of aan de slechte kant. Er lijkt geen tussenweg meer te zijn. Als we niet oppassen betrekken we onze stellingen en graven we ons diep in. Iedereen buiten onze loopgraaf wordt beschoten met woorden van onbegrip. Dit gebeurt in het publieke domein, maar net zo goed binnen vriendschappen, organisaties en relaties.